

ФЁДАР ДАСТАЕЎСКИ — АЛЬБЭР КАМЮ: ТВОРЧЫ ДЫЯЛОГ ПІСЬМЕННІКАЎ-ФІЛОСАФАЎ

Мастацкі вопыт Фёдара Дастаеўскага значна паўплываў на творчасць французскага пісьменніка Альбэра Камю. Геніяльная проза рускага мастака, які прадказаў паяўленне цывілізацыі, "требующей сдирания кожи", стала магутным фактарам фарміравання экзістэнцыяльнай свядомасці XX стагоддзя. А.Камю быў сведкам такой цывілізацыі, пры якой "усё дазволена", "усё добра", "нішто не заслугоўвае пагарды". Французскі мысліцель вучыўся ў Дастаеўскага спалучаць філасофію і мастацтва і не быць пры гэтым схематычным. У "Шведскіх прамовах" А.Камю сцвярджае: "... цель искусства состоит, напротив, во всем не в том, чтобы диктовать законы или царить над умами; его цель прежде всего в том, чтобы понять. (...) ... ни одно творение истинного гения никогда не строилось на ненависти и презрении. Вот почему художник в конце долгих своих блужданий отпускает грехи, вместо того чтобы предавать анафеме. Он не судит, он оправдывает. Он — вечный адвокат живого человека именно потому, что тот живой" [3, с. 373].

Творчасць Ф.Дастаеўскага прыгабніла Камю глыбінёй маральна-этычных праблем, іх актуальнасцю, сілай эмацыянальнага ўздзеяння на чытача. "Все герои Достоевского задаются вопросом о смысле жизни, — пісаў А.Камю.— В этом отношении они наши современники: они не боятся выглядеть смешными (...) В романах Достоевского вопросы ставятся с такой силой, что допустимыми оказываются только крайние решения. Существование ли б о (выделена А.Камю — Т.Т.) обманчиво, ли б о вечно. Если бы Достоевский довольствовался исследованием этого вопроса, он был бы философом. Но он показывает следствия этих умственных игр для человеческой жизни, на то он и художник" [3, с.81].

У філасофскім трактаце А.Камю "Міф пра Сізіфа" (апубл. у 1942 г.) змешчаны раздзел "Кірылаў", прысвечаны даследаванню жыццёваважных праблем філасофіі Ф.Дастаеўскага: у чым сэнс чалавечага быцця, рэальнага і філасофскага самагубства, ці ёсць Бог, што ёсць жыццё і смерць?

Чалавек для Камю — крыніца радасці і пакут, якія дадзены яму ад прыроды. Каб пераадольваць негатыўнае ў сабе, трэба мець "ясность видения", але "абсолютная ясность видения" недасягальна для чалавека, і яго бунт можа ператварыцца ва ўседазволенасць. У сваіх разважаннях пра абсурд і бунт А.Камю спасылаецца на філасофска-мастацкі вопыт Ф.Дастаеўскага ў рамане "Бесы". "Произведение, стоящее целиком под знаком абсурда, изначально ясное и развертывающееся в атмосфере прозрачности" [3, с.81], — так характарызуе твор французскі пісьменнік.

Ідэя Кірылава здзейсніць самазабойства разглядаецца А.Камю як сапраўдны бунт, таму гэты персанаж — герой абсурда, "с той толькі сутэственнай разніцай, што он сябя убывае" [4, с.97], каб самому стаць богам. Мастак-філосаф Камю задаецца пытаннем: з якой мэтай гэта спатрэбілася Кірылаву, чалавеку з цвярозым розумам. "От сверхчеловека у него только логика и навязчивая идея, весь остальной набор свойств — от человека, (...) он не безумец, (...) он движим не бредом, вызванным манией величия"[4, с.98].

Не выпадкова А.Камю зацікавіўся Кірылавым, раман "Бесы" не быў традыцыйным нават для Дастаеўскага. У лістах да знаёмых рускі пісьменнік пісаў: "Замыслил вещь в "Русский вестник", которая очень волнует меня" [2, с.64]. "Сел за богатую идею..." [2, с.107]. "То, что пишу, — вещь тенденциозная, хочется высказаться погорячее" [2, с.116]. "Никогда еще я не брал на себя подобной темы и в таком роде" [2, с.126]. Фёдара Дастаеўскага хваляваў шырокі спектр маральна-этычных праблем, і адзін з іх быў звязаны з вобразам "вельіадушнага" Кірылава з яго тэорыяй самагубства і філасофіяй чалавекабога, якая была папулярнай на той час у Петрашэўскага і яго аднадумцаў. Сэнс яе ў тым, што, калі чалавек паверыць, што ён — бог, у свеце знікне зло, гвалт, уладарыць светам будзе розум і справядлівасць.

Кірылаў хоча паказаць сваю волю, "паказаць язык" Богу і спрадвечнаму светаўладкаванню. Ён заяўляе, што скончыць жыццё самагубствам, і тым самым расклучае новую эру ў жыцці чалавецтва, бо богачалавека замяніць чалавекабог. На гэтую ролю ён прапаноўвае самога сябе. Кірылаў будзе першым, хто "адчыніць дзверы", пакажа чалавецтву выйсце з тупіка, вызваліць яго ад страху і болю. З размовы Кірылава са Ставрогіным:

- Он придет, и имя ему человекобог.
- Бог человек?
- Человекобог, в этом разница [1, с.226]

Самаахвярны Кірылаў апантаны ідэяй абагавіць чалавека: "Для меня нет выше идеи, что бога нет" [1, с.575], — сцвярджае герой. Кірылаў "помышляет присоединить Христа к себе", каб не быць "в услужении у бессмертного существа", гэта значыць стаць свабодным. "Стать богом — это просто-напросто быть свободным на земле. <...> Если бог существует, все зависит от него, и против его воли мы не можем ничего. Если же его нет, то все зависит от нас самих" [4, с.98]. Але каб людзі гэта зразумелі, ім патрэбен пастыр-прапаведнік, які б паказаў гэты шлях. Такую місію, на думку Камю, бярэ на сябе Кірылаў, ажыццявіўшы "педагагічнае самазабойства" (А.Камю). Такім чынам, "к смерти его толкает не отчаяние, а бескорысная любовь к ближним" [4, с.99]. Ідэю Кірылава быць

свабодным на зямлі, быць гаспадаром уласнага жыцця, "быць чалавекабогам" А.Камю вітае, але французскі пісьменнік не прымае тэорыю самагубства героя, бо гэта "махлярства" і "гібельное уклонение".

А.Камю знаходзіць вобраз Кірылава яркім і глыбокім, ён творца свайго лёсу. Але высакародная думка зрабіць людзей шчаслівымі ператвараецца ў недарэчна абсурдную — дзеля гэтага забіць сябе. Як у героя выпявала такая задума? Адкуль такі роздум? Камю не схільны лічыць самагубства толькі сацыяльнай з'явай. Пісьменніка цікавяць перш за ўсё ўзаемаадносіны паміж уласнымі думкамі чалавека пра самагубства. "Начать думать — это начать себя подтачивать. (...) Червь гнездится в сердце человека. Там его и надо искать. Надо проследить и понять смертельную игру, ведущую от ясности относительно бытия к бегству за грань света" [4, с.31]. "Разлад между человеком и окружающей его жизнью дает, собственно, чувство абсурда.(...) ...В такой именно мере самоубийство есть решение задачи, задаваемой абсурдом" [4, с.32]. Разважаючы над праблемай самагубства, Камю канстатуе: "Можно подумать, что самоубийство следует за бунтом. Но это ошибка. Потому что самоубийство вовсе не является логическим следствием бунта. Оно как раз противоположно бунту, поскольку предполагает согласие" [4, с.64]. "Самоубийство — это самоуничтожение" [4, с.65]. "...Среди кончающих самоубийством часто встречаются убежденные в том, что жизнь имеет смысл" [4, с.33]. (Не выпадкова самагубства Кірылава ён называе "педагагічным самагубствам"). Самоубийство — это "гібельное уклонение", это "надежда на другую жизнь", "или жульничество тех, кто живет не ради самой жизни, а ради некоей превосходящей ее идеи, возвышающей эту жизнь, сообщающей ей смысл и ее предающей" [4, с.34]. Такім чынам, Кірылаў Дастаеўскага "дае нам формулу абсурднай перамогі" [3, с.91], сцвярджае Альбэр Камю.

Героі Ф.Дастаеўскага, прызнаецца французскі мастак, валодаюць вялікай прыцягальнай энэргіяй, сіла якой ў тым, што талент рускага пісьменніка прымусяў "выглядеть эти существа из пламени и льда такими нам близкими! Страстный мир равнодушия, громыхающий в их сердцах, ничуть не кажется нам чудовищным. Мы встречаем там наши повседневные страхи. И никто, конечно же, не сумел придать абсурдному миру таких знакомых нам и таких мучительных достоинств, как это сделал Достоевский" [3, с.100].

Канцэпцыя разважанняў Кірылава пра "свет без Бога" адпавядае атэістычнаму светапогляду А.Камю. Рэлігійную веру А.Камю лічыць "замутненіем ясности видения" [3, с.14]. "Ясность видения" (ясность разумного мышления) абазначае вернасць уласнаму вопыту, сумленнасць перад самім сабой, адсутнасць усялякіх хітрыкаў, выкрут. Розум патрэбен

чалавеку, каб зразумець сябе, сцвердзіць сябе, чалавек свядома павінен несці цяжар жыцця, не згінаючыся перад выпрабаваннямі. Галоўная задача, па Камю,—бунт супраць усялякіх багоў. (Ідэя Кірылава якраз падпарадкавана гэтай задачы.) А звышзадача бунту — пошук галоўнага зашыфраванага, схаванага сэнсу, які кіруе светам. Але ці заўсёды бунт скіраваны не на разбурэнне, а на паляпшэнне касмічнай светабудовы? Героі Ф.Дастаеўскага не даюць на гэтае пытанне станоўчы адказ.

А.Камю ў разважаннях над вобразам Кірылава задаецца пытаннем: каму патрэбен учынак-выклік героя, яго вера ў "цяперашняе вечнае" жыццё (Стаўрогін: "Вы стали верить в будущую вечную жизнь?" Кірылаў: "Нет, не в будущую вечную, а в здешнюю вечную"), калі чалавецтва па сённяшні дзень пераканана ў бессмяротнасці чалавека? Значыць самазабойства-бунт Кірылава быў дарэмным, бо чалавек па-ранейшаму адмаўляецца ад сваёй боскай годнасці на зямлі дзеля шчасця на тым свеце? "Значит, пистолетный выстрел Кириллова раздался где-то в России, но мир продолжал тешиться своими слепыми надеждами. Люди "этого" не поняли" [4, с.100], — канстатуе А.Камю.

Французскі мастак, добра ведзючы творчасць Дастаеўскага, сумняваецца, што рускі пісьменнік вырашае пытанне пра існаванне Бога. Сучаснік Ф.Дастаеўскага, даследчык літаратуры Мікалай Міхайлоўскі папярэджваў, што да філасофскіх разважанняў самога пісьменніка і яго твораў трэба адносіцца надзвычай уважліва і асцярожна [6, с.69]. "Самого Достоевского всегда занимали "вековечные" вопросы (...) о Боге, бессмертии и проч. И тем не менее трудно с определенностью сказать, что именно он обо всем этом думал" [6, с.515-516]. "Тоном пророка, которому открыто нечто, от века для других сокровенное, он от своего имени никогда не говорил, — так говорят только действующие лица его романов" [6, с.534].

Разважанні над вобразам Кірылава раскрываюць Камю як бліскучага аналітыка, здольнага на нечаканы паварот думкі, маштабнасць мыслення, глыбіню спасціжэння філасофскай канцэпцыі рускага пісьменніка. Цікавасць да творчасці Ф.Дастаеўскага французскі мастак пранёс праз усё жыццё. У 1959 годзе А.Камю зрабіў інсцэніроўку "Апантанья" па раману Ф.Дастаеўскага "Бесы". У дзень прэм'еры пісьменнік выказаўся так: "Я старался только проследить глубинное движение книги и подняться вместе с ней от сатирической комедии к драме и трагедии (...) В остальном же мы пытались среди этого жуткого, суетного, полного скандалов и насилия мира не потерять ту нить сострадания и милосердия, которые делают мир Достоевского близким каждому из нас" [5, р.227]. Камю спрабаваў па-свойму спасцігнуць глыбокую і супярэчлівую ісціну "фактара

Дастаеўскага", алагічную прыроду душы яго герояў, пазбаўленую строгіх лагічных формул у пошуку новых законаў маралі і этыкі.

ЛІТАРАТУРА:

1. Достоевский Ф.М. Полн. собр.соч.: В 30 т. Л. 1986. Т.7.
2. Достоевский Ф.М. Полн. собр.соч.: В 30 т. Л. 1986. Т. 29.
3. Камю А. Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство. — М.: Политиздат, 1990.
4. Камю А. Творчество и свобода. — М.: Радуга, 1990.
5. Camus A. Théâtre, recits, nouvelles. Paris, 1962.
6. Михайловский Н.К. Литературная критика и воспоминания. — М.: Искусство, 1995.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ